

¡BOMBA!

Urge autosuficiencia,
somos hijos del maíz.
No se requiere de ciencia:
¡sin ese grano no hay país!

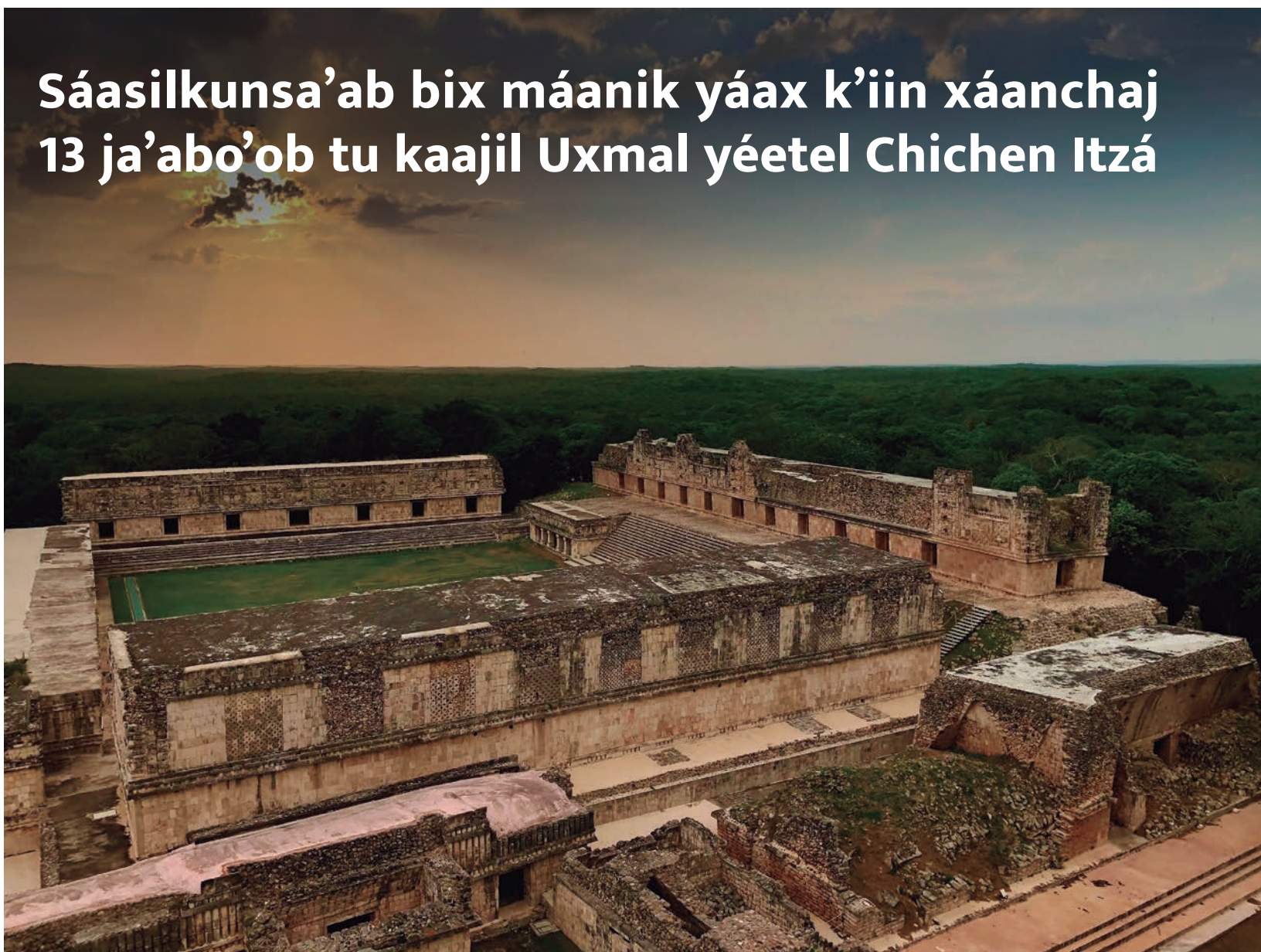

K'uintsil

Jueves 30 de octubre de 2025

CAMPECHE · YUCATÁN · QUINTANA ROO · AÑO 11 · NÚMERO 2596 · www.lajornadamaya.mx

Sáasilkunsa'ab bix máanik yáax k'iin xáanchaj 13 ja'abo'ob tu kaajil Uxmal yéetel Chichen Itzá

Jump'eeel estalagmitail u áaktunil Tzabnah, naats' ti' u noj kaajil Jo', Yucatán, tu maas jach sáasilkunsaj bix úuchik u yantal ba'al u yil u máan k'iin -clima- ti'al u lúubul u muuk' maaya kaaj tu baantail le Pu'uko'.

Ka'aj xak'alta'ab u isótoposil iik'e', ajxak'al máako'obe' tu yilo'ob yanchaj yáax k'iin tu jaats k'iinil Clásico Terminal, ts'o'oke' yanchaj yáax k'iin xáanchaj 13 ja'abo'ob (929-942 dC) ts'o'oke' núup úuchik u lúubul u muuk' xan u yúuchben kaajilo'ob Uxmal yéetel Chichén Itzá. Xaak'ale' jo'olbesa'ab tumen Daniel

H. James (Universidad de Cambridge yéetel University College London); láak'inta'ab tumen junmúuch' jejeláas máako'ob meyajtik 16 u p'eeel especialidadesil tu lu'umilo'ob Reino Unido, Estados Unidos yéetel México -ka'atúul ti' leti'obe' tiskbalnajo'ob yéetel La Jornada-. Meyaj beeta'abe' tu ye'esaj túumben tuukulo'ob yóok'olal bix úuchik u kanik kuxtal maaya kaajo'ob yéetel u k'exilo'ob u máan k'iin yanchaj te'el k'inako'obe'.

Daniel James, u ajxak'alil paleoclima yéetel máax jo'olbesik meyajje', tu ya'alaj: "Kmeyaje' mix juntéen tu kaxtaj u ye'esik wa yáax

k'iin yanchaj Clásico Terminal beet u jáawal kaaj. Ma' to'on unaj ktukultik ba'ax úuchij. U ba'alile' ka kregistrart bix máanik k'iin te'el ja'abo'obo', tumen beyo' arqueólogos, antropólogos yéetel historiadores' je'el u xak'al tukultiko'ob bix úuchik u k'éexel ba'al ich kaaj, beyxan ichil u políticail le k'iinako'obe'".

Meyaje', káaj tu ja'abilo'ob 90. Tääkpaj David Hodell yéetel Mark Brenner. U nooye' meyajta'ab tu estalagmitailo'ob Tzabnah. Yáax xaak'alo'ob beeta'abe', ts'o'okili' u ye'esiko'ob yanchaj yáax k'iin Clásico Terminal (800-1000 dC), ba'ale'

chéen yéetel túumben meyajjo'ob beeta'ab tumen James yéetel u ye'et meyajjo'obe' beyxchaj u maas sáasilkunsa'al bix úuchik. "Ka'ache' ojéela'an jump'eeelili' ba'al ichil jump'eeel wa ka'ap'eeel ja'ab, ba'ale' walkila' ku béeytal k-ojéeltiil wa yanchaj yáax k'iin, ja'ajalil, wa ba'ax k'a'anan ti'al kool'".

Jamese' tu ya'alaje' "ktukultike' yáax k'iin ku xáantal óoxp'eeel ja'ab yéetel ma' tu xóot'ole', ku beetik u talamtal ba'al ti' wiinik, tumen mina'an ja' ti'al u jóoyabtik ixi'im, bu'ul wa k'uum; ba'alo'ob suuk ka'ach u jaanta'al tumen kaaj.